

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Տ Ե Ս Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Մեր գրական գործիչները և հասարակութեան մէջ փոխադարձ դժգոհութիւնը.—Ո՞վ է արդարը և ով՝ մեղաւորը.—Գրականութեան և հասարակութեան փոխադարձ կախումը.—Ի՞նչ է պահանջուած ժամանակակից պաշտօններում իր կոչման բարձրութեան վրայ կանգնած մի օրգան հրատարակելու համար.—Անգոր գանգատներ և կաղնակերպուած գործունէութիւն՝ դրած նպատակին հասնելու համար:

† Քանդակագործ Մ. Անտոկօլսկի.—† Կ. Պ. Եանթօլսկի.—Չեմստօնների կողմից անշարժ կաշքերի մասին վիճակագրութիւնը ժողովելու հարցը.—Մուրհակների մասին նոր կանոնադրութիւն.—Մոնումէնթիւնից դուրս ծնուած զաւակների իրաւունքները.—Գիւղատնտ. բարեօքմ. համար կազմած Առանձին խորհրդակցութեան որոշումները:

Կարելի է ասել որ հէնց այն օրից երբ սկսեց մեր կեանքում որոշ դեր կատարել տպագրական խօսքը՝ ծնուեց և փոխադարձ դժգոհութիւն մեր գրական գործիչների և հասարակութեան ընթերցող և, որ աւելի զարմանալին է, նաև ոչ-ընթերցող մասի մէջ... Այդ դժգոհութիւնները շարունակուած են և այժմ. երևի, կը շարունակուեն դեռ եւս երկար ժամանակ, մինչեւ որ երկու կողմերն էլ, մանաւանդ «հասարակութիւնը», չը թողնեն իրենց միակողմանի վերաբերմունքը դէպի բուն հարցը. փորձենք պարզել այդ բուն հարցը:

Մեր գրական գործիչները դժգոհ են հայ հասարակութիւնից, որովհետեւ դա ցոյց է տալիս մի զարմանալի անտարբերութիւն դէպի մայրենի գրականութիւնը, ոչ մի հոգ չի տանում լաւագոյն պայմանների մէջ դնելու համար մեր գրականութեան զարգացումը: Ծիշտ է, այդ հասարակութեան մէջ կայ հայոց գրականութեան բարգաւաճման «նախանձախնդիրները» մի փոքրիկ խումբ, որի անդամներից շատերը իսկի երբէք չեն էլ կարդում հայերէն գիրք, ամսագիր, լրագիր, սակայն այդ

խումբն է որ ամենաթունդ քննադատի դեր է կատարում մեր գրականութեան և գրական գործիչների նկատմամբ:

Իւրաքանչիւրը այդ շնախանձախնդիրներէց, մատը-մատին չը խփելով իր կողմից մի որ և է ձեռով օգնելու գործին, բաւականանում է միակողմանի և ինքնաբաւական դատախազի փառաւոր գիրքով: Այդ դատախազները մոռանում են որ իրենց պերճախօս յարձակումների պատկառելի մասը իսկապէս ուղղուած է հէնց իրենց փառաւոր անձերի փայլուն անգործունէութեան վրայ: Դրանք մոռանում են, որ դատախազի դերում դուրս գալով՝ իրենց ցոյց են տալիս իբրեւ հասարակութեան «ամենահասկացող» տարր և, հետեւապէս, ամօթ է չը հասկանալ որ մի ազգի գրականութիւն, մի ազգի գրական գործիչներ լուսնից ընկած մասեր չեն, այլ ծնունդ որոշ հասարակութեան, դրա մտաւոր-բարոյական կարողութիւնների ճիշտ արտադրութիւն: Մի հասարակութեան մէջ, որի «ամենազարգացած» տարրը զարհուրեցնում է իր քստմնելի ինդիֆֆերենտիզմով դէպի ազգային կեանքի համարեա միակ արտայայտութիւնը՝ մայրենի գրականութիւնը. — միթէ պէտք է դարմանալ որ հրաշք չի կատարւում և գրականութիւնը շատ և շատ հեռու է կանգնած իդէալական պահանջներից:

Արդարամտութիւն չէ ուրանալ որ մեր գրական գործիչների լաւագոյն ներկայացուցիչները կանգնած են եղել իրենց ծնող հասարակութեան մտաւոր-բարոյական մակերեւոյթից շատ բարձր: Այդպէս են եղել Աբովեանցը, Նաղաբեանցը, Նալբանդեանցը, Արծրունին և այլն: Օտար երկրների մէջ մտաւոր-բարոյական աճում ստանալով, դրանք, վերադառնալով հայրենիք, ոչ մի ջանք չէին խնայում իրենց մակերեւոյթին բարձրացնելու համար իրանց ծնող ժողովրդին: Եւ ինչ օգնութիւն հասցրին դրանց՝ իրանց մեր հասարակութեան սեր կամ աղ համարողները: Դրանք իւրեանց մեծամիտ և ինքնահաւան բարձրութիւնից գիտէին միայն դատաւիտել, մանրակրկիտ խճճանքով, անմիտ բամբասանքով դժուարութիւններ յարուցանել, տրտնջալ, ինչպէս հրէաները արտնջում էին Մովսէսի դէմ որ նրանց հանեց եղիպտական գերութիւնից, իսկ Աւետեայ երկիրն հասնելու համար օգաւլաղ միջոցներ չը պատրաստեց այդ քնքոյշ ստրուկների համար, որոնք անկարող էին անապատի նեղութիւնները յանձն առնել ապագայ երջանկութեան յոյսով: Եւ գիտէք որքան տանջանքներ կրեցին և մեր Մովսէսները: Որքան ջանքեր գործ դրին այդ գործիչները յաղթելու համար «անամնացած» հասարակութեան անտարբերութիւնը, մաքառելու համար սրտացաւ նախանձախնդիրների անվերջ ազդոյցների դէմ: Օգնողներ չը կային,

իսկ քննադատող—դատաւիետոզներ, խոչնդոտ յարուցանողներ—որքան կամիք:

Այժմ երբ այդ անցեալը անցած է, նորագոյն «նախանձախնդիրները» սիրում են իրենց դատախազական ճառերի մէջ խորիմաստ ձեւով յայտնել—[թէ «այլ էր առաջ, երբ գործում էին...» և այլն»]. թէեւ բաւական է այդ հին գործիչների կենսագրութեան հետ ամենաթեթեւ ծանօթութիւն՝ համոզուելու համար որ անցած իրականութիւնը նոյն իսկ աւելի զարհուրելի փաստեր է տալիս հայկական անտարբերութեան մասին:

Ուրեմն, հասարակութեան այդ սարսափելի անտարբերութիւնը և մեր նախանձախնդիրների յիշատակած դերը կար և առաջ, երբ գործում էին գրական ասպարէզի վրայ այժմ մեր պարծանք կազմող անունները, որոնց տաղանդը ամեն կասկածից դուրս է:

Անցան մի քանի տասնեակ տարիներ. կեանքը մեր շուրջ հիմնովին փոխուեց. գոյութեան կոիւր աւելի եւս սաստկացաւ. կրթութիւնը աւելի տարածուեց մեր ժողովրդի մէջ. բարձրագոյն ուսում ստացածների թիւը այժմ հազարներով կարելի է հաշուել. միայն Եւրոպայում ուսանում են 271 հայ ուսանողներ, եռապատիկ պէտք է համարել Ռուսաստանի բարձրագոյն դպրոցներում սովորող հայ երիտասարդների թիւը. մեր թեմական դպրոցները իւրաքանչիւր տարի 40—50 ուսումնաւարտներ են տալիս. Եւ այդ բոլորից յետոյ՝ ինչ,—փոխուեց մեր հասարակութեան վերաբերմունքը դէպի մայրենի գրականութիւնը. դադարեցին մեր «նախանձախնդիրները» լուրջ պարագ դատախազների դեր կատարելուց. կարելի է ասել թէ համարեա ոչինչ չը փոխուեց. յամենայն դէպս, այդ փոփոխութիւնը անսահման չնչին է իր՝ հասարակութեան մէջ եղած այլ փոփոխութիւնների համեմատութեամբ. Թուանշաններով էք ուզում կշռել այդ երեւոյթը—Լաւ. հայ հեղինակը մեղանում կարող է յոյս ունենալ որ տարին 300—400 օրինակ կը տարածուի նրա լաւ հեղինակութիւնից, առանց արուեստական միջոցների. համարեա միակ լրագիրը 30 տարի գոյութիւն ունենալով պէտք է իր բիւզժէն կազմի նկատի ունենալով միայն 2400 բաժանորդ. 14 տարի հրատարակուող միակ ամսագիրը, պէտք է 600 բաժանորդով հրաշքներ գործի... Թուերի դէմ դժուար է առարկութիւններ անել:

Իայց, մեր «նախանձախնդիրները» այնուամենայնիւ առարկութիւններ անում են և, ըստ երեւոյթին, այդ առարկութիւնները շատ խորիմաստ են. Դրանք ասում են. «Տուէք աւելի հետաքրքիր, աւելի լուրջ, աւելի բազմակողմանի, աւելի

մեծ ճաշակով և տաղանդով կազմած գրքեր, լրագիրներ և ամսագիրներ և կը տեսնէք որ մէկ անգամից կը տասնապատկուեն այդ թուերը»։ Բայց եթէ այդ ճիշտ լինէր գոնէ տաղանդաւոր անհատներին նկատմամբ՝ Արծրունու, Գամառ-Քաթիպայի և Բաֆֆու—մենք չը պէտք է կարողանայինք բերել հակառակ փաստեր. արդեօք հասարակութիւնը առաւ գրանց այդ երաժած թուերը—Ոչ, Մենք գնահատեցինք դրանց միայն այն ժամանակ, երբ դրանք թողին մեր փուչ իրականութիւնը... Բայց զեռ այդ փաստը մի կողմ դնենք, Խելքը գլխին մարդը պէտք է իմանայ որ պատահական յօդուածների, սկսնակ փառասէրների կամ կուշտ բորժուանների «պարապ վախտի խողալիք» գրուածքների վրայ յոյս դնելով՝ չի կարելի պահանջել՝ իր կոչման բարձրութեան վրայ կանգնած պարբերական հրատարակութիւն. մանաւանդ ներկայումս, երբ ապրուստ հայթայթելը դժուարացել է, իսկ մեր գործիչները բախտ չունեն պատկանելու կրեստների դասին։ Միւս կողմից էլ ձրի աշխատակցութեան վրայ յոյս դնել նշանակում է ստանալ այն ինչ որ կայ. գրականութիւնը պէտք է կարողանայ ապահովել գրողի գէթ համեստ պահանջները, որպէս զի այդ ասպարէզում պատահական հիւրեր չը լինեն գրողները։ Ամեն մի «նախանձախնդիր» անշուշտ գիտէ որ գրողի օրգանիզմը, նրա ընտանիքը, տարաբախտաբար, երազներով գոյութիւն պահպանել անկարող են... Ուրեմն, դրանք պահանջում են աշխարհիս ամենաարդար բանը—վարձատրութիւն իրանց արիւն-քրտիքը աշխատանքի։ Սուրբ բան է աղնիւ աշխատանքի վարձատրութիւնը. շատ աւելի մաքուր, քան մակլերութիւնը կամ մոցիլքութիւնը, որ շատերի համար ապրուստի պատուաւոր միջոցն է... Միայն այդ պայմաններում կարելի է ունենալ լուրջ տանուող մամուլի համար անհրաժեշտ աշխատողների թիւ, կօնտինգենտ, Հետեւաբար, եթէ հասարակութիւնը կամ «նախանձախնդիրները» ցանկանում են որ հայոց լրագիրը, ամսագիրը համապատասխանեն իդէալական պահանջներին, պէտք է նախ և առաջ դատարկ խօսքերը, պարապ դանդաղները մի կողմ թողնեն և ցոյց տան որ գիտեն և իրանց պարտականութիւնը, գիտեն թէ ինչ է պահանջում հասարակական օգուտը։

Այժմ մեր ընթերցող հասարակութեան պահանջները շատ աւելի խիստ են քան առաջ, Եւ բնականաբար այդպէս էլ պէտք է լինի։ Բայց զարգացնել միայն քննադատական կողմը, որ անհրաժեշտ է, և ընդունակ չը լինել բաղձալողմանի կերպով քննել որոշ երեւոյթի պատճառները—դա ոչ մի բանի նման չէ։ Մենք պէտք է վերջապէս, մի կողմ թողնենք ասիացու սովո-

րութիւնը—ամեն բան յոյս դնել վերին տնօրինութեան ձեռներս ծալած սպասել հրաշքներ, լալ ու գանգատուել ուրիշների առաջ պարծենալով, մեզ անուանում ենք Ասկերպացիներ։ Այդ ինքնախաբէութիւն չէ արդեօք, յարգ պարոններ։

Եւրոպացին՝ երբ որոշ նպատակ է դնում իր համար՝ նախադմակողմանի կերպով ուսումնասիրում է պայմանները, հանգամանքները և ապա նպատակայարմար կազմակերպութիւն է տալիս իր գործ դրելիք ջանքերին, միջոցներ է ստեղծում որ իր աշխատանքը Սիդիֆեան ջանքեր չը դառնան։ Եւ նա կազմակերպուած գործունէութեամբ միշտ համնում է իր դրած նպատակին, իսկ ասիացին բերանը ծռած միայն դիտէ ողբալ, գանգատուել և Ալլահից հրաշքներ սպասել... Դժգոհ էք։ — Գործով ցոյց տուէք որ կարող էք աւելի լաւ բան անել, ան փոփոխ թողնելով ներկայ բոլոր պայմանների համագումարը. մի բան որ մեզ թւում է անհնարին։ Պէտք է ընդհակառակը հիմնովին փոխել առհասարակ այժմեան վերաբերմունքը դէպի գործը։ Ահա որն է գլխաւորը!

Լ. Ս.

25 յուլիսի.

Յունիսի 27-ին վախճանուեց հոչակաւոր քանդակագործ Մարկ Անտոկօլսկին։ Նա ծնուել է Վիճա քաղաքի մի աղքատ հրէական ընտանիքում 1843 թ. հոկտ. 21-ին։ Դեռ մանուկ հասակում Անտոկօլսկին ցոյց էր տալիս մեծ ընդունակութիւն նկարչութեան մէջ։ Չքաւոր ծնողները նրան տուել էին մի փոքրագրիչ վարպետի մօտ իբրեւ աշակերտ։ Այդ արհեստանոցի կեանքը դուր չեկաւ ապագայ հանճարին, որ 13 տարեկան հասակում փախաւ իր վարպետից և մի քանի տարիներից յետոյ գնաց Պետերբուրգ ու փորձեց մի կերպ մտնել Գեղարուեստից ճեմարանը։ Շնորհիւ քանդակագործ Պրիմնօվի աջակցութեան 1862 թուականին տաղանդաւոր հրէայ պատանուն աջողուեց մտնել իր տենչած տաճարը։ Գեղարուեստից ճեմարանում Անտոկօլսկին բարեկամացաւ Բէպինի հետ. ապագայ հոչակաւոր քանդակագործը և մեծ նկարիչը ուսանող ժամանակ միասին էին ապրում։ Անտոկօլսկին ճեմարանում ամբողջապէս անձնատուր էր եղել իր սիրած արուեստին և շատ կարգում էր ու լուրջ պարապում իր ինքնաղարգացմամբ։

Սակայն ճեմարանում քանդակագործութեան մէջ տիրող